

Ivana Dobrivojević
Goran Miloradović

Ogrožena država?

Terorizem v Kraljevini Jugoslaviji

Ključno vprašanje

Ali mislite, da je terorizem kot politično sredstvo lahko upravičen?

Tema

Ta modul raziskuje pojav terorizma v Kraljevini SHS in Jugoslaviji od leta 1919 do 1934. Temo smo izbrali, ker želimo predstaviti boj med terorističnimi organizacijami in državnimi institucijami v družbi, ki se bori za demokracijo. Ob različnih pogledih na teroristične organizacije se razvijajo polemike; država, politične elite in večina prebivalstva terorizmu odločno nasprotujejo, manjšina pa na terorizem gleda kot na boj za svobodo.

Glavni cilj

Učenci se bodo seznanili s terorističnimi dejavnostmi različnih političnih skupin v Kraljevini SHS.

Učni cilji

1. Učenci spoznajo, da je terorizem lahko sredstvo za doseganje političnih ciljev.
2. Učenci pridobijo znanje o terorističnih dejavnostih različnih političnih skupin v Kraljevini SHS.
3. Učenci spoznajo povezavo med politiko in terorizmom.
4. Učenci primerjajo terorizem nekoč in danes.

Potek dela

1. korak: Učenci skozi vsebino in vprašanja spoznajo temo, dobijo vire in fotografije za svojo skupino.
 2. korak: Učenci se razdelijo v skupine, v katerih sledi analiza virov.
 3. korak: Predstavitve sklepov vsake skupine
 4. korak: Diskusija
-

90
minut

Korak 1

Obrazložitev terminov

Teoretična razlaga terorizma

Najpomembnejši pojmi:

Teror: vladavina nasilja, preganjanja, fizičnega ogrožanja in uničevanja nasprotnikov, strahovlada

Terorizem: sistematična uporaba nasilja in zastraševanja v politične namene ali z namenom izsiljevanja denarja

Terorist: vršilec terorja, pripadnik teroristične organizacije

Uvod

Jugoslavija (Kraljevina SHS) je bila udeležena mirovne konference v Parizu leta 1919 in tako kot vse novonastale države del rešitve varnostnega vprašanja v Evropi. Od Baltika do Sredozemskega morja je bil ustanovljen pas novih držav, ki so bile v prvi svetovni vojni pod zaščito držav zmagovalk. Glavni nameni pasu teh držav so bili: preprečitev širjenja Sovjetske zveze v Evropo, preprečevanje maščevanja držav poraženk, nasprotovanje širjenju italijanske ekspanzionistične politike na Balkan.

Kot del tako imenovanega francoskega sistema je Jugoslavija izpolnjevala vse tri namene. Glavna grožnja Jugoslaviji so bile Italija, Sovjetska zveza, od tridesetih let naprej pa tudi Nemčija. Osnovo za napade so predstavljale še sosednje države – Madžarska, Bolgarija in Albanija. Ekstremni nacionalisti v Jugoslaviji, nezadovoljni z novo razporeditvijo meja, so imeli podporo Italije, od začetka tridesetih let pa tudi Nemčije. Komunisti so imeli podporo Sovjetske zveze. Znotraj države se je ustvarila skupina ljudi, ki so bili nezadovoljni z novo državo, med njimi so bile tudi teroristične organizacije. Med najbolj aktivnimi organizacijami so bile Komunistična partija, VMRO (Notranja makedonska revolucionarna organizacija) in ustaši, nezadovoljstvo Albancev pa se je odražalo z manjšimi oboroženimi upori. Teroristični napadi na Jugoslavijo se pojavljajo že vse od njene ustanovitve, svoj vrhunec pa so dosegli v tridesetih letih prejšnjega stoletja.

Vprašanja

- Kaj si predstavljate pod pojmom terorizem?
- Kakšna je po vašem mišljenju razlika med teroristom in borcem za svobodo?
- S primeri poskusite pojasniti, kako je mogoče, da je ista oseba v neki državi veljala za terorista, v drugi pa so jo gledali kot borca za svobodo.
- Katere so (negativne) posledice terorizma?
- Kako najpogosteje država odgovori na terorizem?
- Ali poznate teroristične organizacije, ki delujejo danes, in teroristična dejanja, ki so se zgodila v današnjem času?

Vir 1

Akcija makedonskih komitov (borcev za svobodo) 1919–1934

»Statistika terorističnih dejanj na tej strani meje kaže, da je bilo v obdobju 1919–1934 na jugoslovanskem ozemlju izvedenih 467 napadov in terorističnih akcij, ki jih je organizirala VMRO. Med temi napadi je bilo ubitih in ranjenih 185 javnih uslužbencev in 253 prebivalcev – nedolžnih žrtev. Spomnimo se le nekaterih terorističnih akcij: pokol kmetov v vaseh Kadrifalkovo in Suševo, ki je zahteval 35 žrtev, uboj generala Mihajla Kovačevića v Štipu, uboj še desetih drugih mejnih častnikov različnih činov, 10 terorističnih napadov v javnih stavbah (kavarne in restavracije) s 94 žrtvami ter ostalih 28 napadov na železnico.«

VMRO – Notranja makedonska revolucionarna organizacija, ustanovljena konec 1893 v Solunu. Organizacija, nezadovoljna z Neuljiško mirovno pogodbo, je poskušala s terorističnimi metodami spremeniti meje na Balkanu.

Report of the results of Macedonian komitadji action, 1. 12. 1934;

AJ (Archives of Yugoslavia), 37 (Milan Stojadinovic) – 22 - 174

Vir 2

Teroristični napadi VMRO

»V noči s 30. na 31. maj leta 1932 so v Beogradu postavili štiri peklenske stroje, in sicer v ulici Miloša Pocerca, v nedokončani zgradbi okrožne zavarovalniške pisarne za delavce v Nemanjini ulici, na ograji druge deške gimnazije, pri tiskarni Djura Jakšića v bližini Nove skupščine v Ulici kralja Aleksandra. Od njih sta eksplodirala le drugi in četrti, ostala dva pa sta bila odstranjena. 30. septembra 1932 je v častniški dom prišel nosač Djuro Kresović, v roki je nosil majhen kovček. Služkinja Spasenija Božić, ki je pomivala stopnišče, je nosača vprašala, koga išče. Odrnil ji je, da je dobil ukaz, da s tem kovčkom počaka nekega kapetana Rankovića. Spasenija, ki nikoli ni slišala za omenjenega kapetana, je nosača napotila na vrt, da tam počaka gospoda Rankovića. Nosač je nekaj časa čakal na vrtu, nato pa se je vrnil v preddverje in rekel, da ne more več čakati in da se bo vrnil pozneje. Napotil se je proti izhodu, ko je nenadoma v preddverju izbruhnila eksplozija. Nosač Kresović je bil smrtno poškodovan, Spasenija Božić pa je bila težko ranjena. Eksplozija je povzročila škodo za 122.770,24 dinarjev. Djuro Kresović je pred smrtjo utrpel težke poškodbe, eksplozija mu je odtrgala obe nogi in povzročila močno krvavitev. Umril je, ne da bi vedel, za koga in za kaj je storil to dejanje.«

AJ, 135 (Državni sud za zaštitu države) – 100 – 38 / 33.

Vir 3

Stalne napetosti na jugoslovansko-bolgarski meji

»Danes zvečer okoli 22. ure so se graničarji spustili v boj s tolpo, ki je poskušala vdreti na naše ozemlje. Tolpi so pomagali tudi bolgarski graničarji. Boj se je odvijal v bližini same meje, v smeri bosiljgradskega okrožja. V borbi so uporabljene puške, granate in mitraljezi. Boj je trajal 15 minut. Tolpa se je bila zaradi pritiska prisiljena umakniti. V skupini je bilo pet ljudi. V skladu z obvestilom, ki sem ga prejel, bodo komiti morda poskusili na drugem prehodu, v smeri palančkega ali bosiljgradskega okrožja. Ukrepi sprejeti. Žandarji s policijo so na terenu.«

Nezavedeno, bez naslova, iz 1933; AJ, 74 (Dvor) – 50 - 68.

Vir 4

Finančne posledice kampanje VMRO

»Nešteti protesti v Sofiji, s katerimi so želeli, da bolgarska vlada preveri teroristično kampanjo VMRO, niso prinesli nobenih rezultatov. Jugoslovanski vladi tako ni preostalo drugega, kot da zaščiti lastno ozemlje pred vdori, zaščiti življenja svojih državljanov in utrdi celotno mejo z Bolgarijo (400 km), s stroški približno 200 milijonov dinarjev. Velik finančni zalogaj (približno milijardo dinarjev v 50 letih) pa sta bila nadzor in krepitev meja, železniških prog in javnih zgradb v bližini meje z Bolgarijo.«

“Report of the results of Macedonian komitadji action”, 1. 12. 1934; AJ (Archives of Yugoslavia), 37 (Milan Stojadinovic) – 22 - 174

Vir 5

Smrt kralja Aleksandra

»Kralj Aleksander je bil ubit 9. oktobra leta 1934 v Marseillu, nekaj minut po tem, ko se je izkrcal s poveljniške ladje Dubrovnik, s katero je prispel iz Jugoslavije. Zaradi slabega varovanja francoskih oblasti je bilo njegovo veličanstvo, skupaj s francoskim ministrom za zunanje zadeve Barthouom, ubit. Kot morilca so identificirali pripadnika Notranje makedonske revolucionarne organizacije (VMRO), ki je bil zagotovo orodje hrvaških emigrantov, katerim sta Italija in Madžarska zadnjih sedem let dajali zatočišče. Oborožen z avtomatsko pištolo se je uspel prebiti skozi gručo policistov in kraljevo gardo, ki so stali na medsebojni razdalji štirih in pol metrov. Uspel se je vzpeti na platformo kraljevega avtomobila in izstreliti približno dvajset nabojev, potem pa ga je častnik odkril. Množica ga je za kazen linčala.«

Godisnji izveštaj Nevila Hendersona, britanskega poslanika u Beogradu, za 1934. godinu, Z. Avramovski, Britanci o Kraljevini Jugoslaviji, t II, Zagreb 1988, 263..

Vprašanja za prvo skupino

1. Katere so bile teroristične dejavnosti VMRO?
2. Kako so teroristična dejanja vplivala na življenje ljudi?
3. V času velike gospodarske depresije sta terorizem in boj proti terorizmu povzročila velike finančne izgube in velikanske vojaške investicije. Poskušajte pojasniti, zakaj?

Vir 1

Cilji ustašev

»Bombe so potrebne in nujne, so v duhu časa. Z bombami in pek-lenskimi stroji, s smrtonosnim strelivom moramo pretresti majave zidove krvave trdnjave, imenovane Jugoslavija. Naj odmeva pokanje bomb, naj se njihov glas razlega po Hrvaški in čez njene meje, naj njihovo število narašča.« (Dr. Branimir Jelič, eden od vodij ustaške organizacije)

Gric. *Evropski prilog Hrvatskog domobrana*, 4. 06 1932; *AJ*, 38 (CPB) – 114 – 565.

Vir 2

»Dolžnost ustašev je vračati milo za drago. Ne vedno v enaki meri. Ustaši, zapomnite si, ustaši vračamo po načelu zob za glavo, glavo za deset glav! Tako narekuje ustaški evangelij.«

Ustasa, 06. 1932, *AJ*, 135 – 105 – 53 / 33.

Vir 3

»Čeprav si je združenje ustašev za končni cilj zastavilo ločitev enega dela Kraljevine Jugoslavije od državne celine, si ni prizadevalo doseči cilja po politični, legalni poti boja. Vse sile so namreč uperili v zastrašujoča teroristična dejanja, v izvajanje atentatov na ugledne osebnosti ter v rušenje javnih objektov, posebno napeljav, prevoza in ostalih stvari, ki je povzročilo veliko materialno in fizično škodo ljudem, ki s politikom niso imeli nobene zveze.«

AJ, 135 – 114 – 37 / 34

Vir 4

Teroristično delovanje ustašev

»Na začetku avgusta leta 1931 je bil niz bombnih eksplozij na vlakih, ki so prihajali iz Avstrije. V noči 2. avgusta je eksplodirala bomba v hitrem vlaku München–Beograd, ki je peljal skozi Avstrijo. Eksplodiralo je v Zemunu, tik preden je vlak vstopil v Beograd. V nesreči so umrli dva moška, en deček in ena ženska. Jugoslovanske železniške oblasti so nemudoma odločile, da na meji ustavijo vse potniške vagonne, ki prihajajo iz Avstrije. Naslednji dan so odkrile eksplozivne materiale še v dveh vagonih na Jesenicah pri avstrijski meji. Vagoni so bili odstranjeni, v njih pa sta pozneje eksplodirali še dve bombi, ki sta bili skriti za sedeži in jih preiskovalci niso odkrili.«

Godišnji izvestaj Nevila Hendersona, britanskega poslanika u Beogradu, za 1931. godinu, Z. Avramovski, *Britanci o Kraljevini Jugoslaviji*, t II, Zagreb 1988, 26.

Vir 5

»Zaradi serije napadov z bombnimi eksplozijami, ki so ubijale potnike in uničevale vagonne, nobenemu vagonu v sredo ni bilo dovoljeno prečkati jugoslovanske meje. Vsi potniki na vlakih iz drugih držav, razen potnikov na hitrem vlaku iz Italije, so bili prisiljeni presesti se v jugoslovanske vagonne.«

“Jugo – Slavian Bar Foreign Rail Cars to Quell Bombing”, *Journal*, Atlanta, 6. 8. 1931; *AJ*, 38 – 414 – 565.

Vir 6

Teroristične dejavnosti ustašev

»Posledica organiziranja in usposabljanja ustašev je bil v Jugoslaviji izveden niz terorističnih dejanj. Kot najpomembnejše navajam: umor Tonija Šlegla, direktorja časopisa *Novosti* v Zagrebu, umor policijskega agenta Josipa Kesa, poskus umora policijskega agenta Josipa Bana (ki je težko poškodovan), poskus umora policijskega agenta Frana Blagovića – vse to se je zgodilo v letu 1929. Leta 1930 je sledil poskus napada s peklenkim strojem na železniški progi Strizivojna–Vrpolje–Mihanovci (peklenki stroj naj bi eksplodiral med vožnjo vlaka, na kateri je bila skupina kmetov, namenjenih v Zagreb). Leta 1931 je sledila eksplozija peklenkega stroja v banovinski zgradbi v Zagrebu, končala pa se je z umorom predsednika občine v Novi Gradiški, Andrije Berića. Naslednje leto, 1932., je prišlo do eksplozij peklenkega stroja v 2. razredu vagona na progi Osijek–Vinkovci, na progi Beograd–Zagreb, pred pravoslavno cerkvijo in na dvorišču XXXII v Zagrebu. V letu 1933 je peklenki stroj eksplodiral v policijski pisarni v Koprivnici, kjer je bil eden od policistov smrtno ranjen, dva pa težko poškodovana. Temu je sledil še umor nekdanjega ministra in poslanca Mirka Najdorferja v Zlatarju, eksplozija peklenkega stroja v Goli, ponovna eksplozija stroja na železniški progi v Zaprešiću in tako naprej.«

Nezavedeno, bez naslova, iz 1933; *AJ*, 38 – 103 – 240

Vprašanja za drugo skupino

1. Glede na vire poskušajte pojasniti, zakaj so skrajni nacionalisti sanjali o razpadu Jugoslavije.
2. Z analizo virov poiščite podobnosti med današnjim terorizmom in ustaško organizacijo.
3. Kateri viri nam kažejo na sodelovanje med terorističnima organizacijama?
4. Glede na dane vire poskušajte ugotoviti, katere države so (posredno ali neposredno) podpirale ustaško organizacijo.

Vir 1

Protest izmučene Makedonije

»Zasužnjeni makedonski narod v državi kralja Aleksandra Karadžordževića preživlja težke trenutke. Zakon zanje ne velja. Sodijo mu, ga ponižujejo, kradejo, kot da je brez vsakršnih državljanskih in človekovih pravic. Makedonija je prežeta s strahom in trepetom. Monarhistična in militaristična stranka v Beogradu je odločila, da bo z ognjem in mečem zadušila makedonski duh ter v krvi utopila makedonsko narodno zavest. Vsak dan padajo glave, vsak dan policija pretepa ljudi na ulicah. Vsak dan mirni Makedonci previdno stopajo iz svojih domov, ki so postali kot zapori, že čez nekaj minut pa jih lahko ustrelijo policaji srbskega kralja.

V Makedoniji trenutno ni varnega življenja ali spoštovanja tuje lastnine. S temi vrednotami danes razpolagajo policaji. Vsi so sumljivi, življenje vsakega posameznika je ogroženo. Nihče ne ve, ali bo živ zaspal in se živ tudi zbudil. Beograd zlobno o vsem tem molči. Po navadi zgovorni in glasni beograjski časopisi molčijo o grozljivih zlorabah in umorih. Če pa že kaj objavijo o teh hudodelstvih, jih pripisujejo Protogerovim 'revolucionarjem' iz Sofije. /.../

Ljudje so v obupnem položaju. Na eni strani Protogerov pošilja čete, da izvršujejo napade zaradi katerih nemarno trpijo nedolžni Makedonci. Na drugi strani pa sedanja oblast izkoristi vsak napad uspešen ali ne, da bi povečal teror in grozo. In tako se na račun naših življenj odvija spor o tem, čigava je Makedonija. Trpijo samo Makedonci, pa čeprav v sporu ne sodelujejo ter obsojajo grozote ene in druge strani.«

МАКЕДОНСКО ДЕЛО, Вие а, е ду а 3, 25

Vir 2

Revščina med kmečkim prebivalstvom kot razlog za priključitev k ustavi

»Okrožje Biograd na Moru je okrožje, ki meji s fašistično Italijo. Naši ljudje preživljajo težke čase, komaj nahanjajo sebe in svojo družino. Beda in revščina, to je okrožje Biograd na Moru. Ljudje nimajo nobenih dohodkov, nihče ne kupuje njihovih izdelkov, nekaj lahko prodajo v italijanskem Zadru, ker je blizu. Naša mesta so predaleč, najbližji je Šibenik, oddaljen 100 km, železniške proge ni. Ta beda in siromaštvo, vsakodnevno pešačenje do Zadra, da bi zaslužili nekaj – to so glavni razlogi za to, da je naše ljudstvo nasledilo obljubam naših izdajalskih sinov. Izdajalci so obubožane kmete nagovorili, naj poprimajo za orožje, ki so jim ga dali (revolverje), ga skrijejo in počakajo na znak, ko ga bodo uporabili. Uporabili naj bi ga za obrambo, najbolj pa seveda, da bi pomagali njim, saj jih bodo oni rešili bednega življenja, rešili gospodarske probleme, poskrbeli za njihove življenjske potrebe in jim ponudili boljšo prihodnost.«

Ekspozje Josipa Antunovica, saborski poslanik sa obracanja iz 17.03.1933, stenografske beleške Drzavne skupstine Beograd1933, 43.

Vir 3

»Zavedeno ljudstvo zdaj spoznava, da so bile izrečene obljube zavajajoče in prazne. Ugotovili so, da so uporniki, ki so pobegnili v Zadar, obljubljali kmečkemu prebivalstvu v benkovačkemu in biogradsckemu okrožju, da bodo vsi, ki bodo pomagali in sodelovali v ustaški akciji, po njenem uspehu dobili zemljo na območju vranskega zemljišča in na državnem zemljišču Sokoluši.«

Odmetnicka akcija u Severnoj Dalmaciji (15. 2. 1933), AJ, 38 – 12 – 42.

Vir 4

»Čeprav so nekateri časopisi ustvarili vtis, da je Zagreb dom terorizma, javnost temu globoko nasprotuje.«

Izbestaj britanskog konzulata u Zagrebu iz 26. 12. 1934, AJ, FO 371 – 409 - 19547

Vir 5

Jugoslovanski memorandum, namenjen Združenim narodom (1934)

»28. novembra, jugoslovanska vlada je generalnemu sekretarju Združenih narodov dostavila memorandum z dokumenti o domnevni sokrivdi madžarske oblasti. Zelo obsežen memorandum med drugim vsebuje naslednje obtožbe: teroristi na Madžarskem so v taboriščih, s soglasjem in vednostjo madžarske oblasti; teroristom je omogočeno prinašanje orožja, eksploziva in propagandnega materiala v Jugoslavijo; teroristi se z vednostjo madžarskih oblasti usposablajo in učijo o eksplozivnem orožju; prav tako so na madžarskem ozemlju med najboljše usposobljenimi teroristi izbirali zločinca, ki bi izvedel atentat v Marseillu.

Razprava o memorandumu, ki se je začela 7. decembra, je potekala v znamenju ostrih nesoglasij. V noči 10. decembra, po dolgih in mučnih pregovarjanjih, je gospod čuvar pečata, kot poročevalec predložil izjavo o rešitvi, ki je bila soglasno sprejeta v svetu. Rešitev se je sklicevala na obveznost vsake države, da se bori proti terorizmu ter spoštuje ozemeljsko integriteto in neodvisnost drugih držav, nakazovala je tudi, da so nekateri predstavniki madžarske oblasti morda sodelovali pri atentatu v Marseillu. Za madžarsko oblast je to pomenilo, da kaznuje predstavnike oblasti, ki bi morali prevzeti odgovornost za zločin v Marseillu.«

Godisnji izvestaj Nevila Hendersona, britanskega poslanika u Beogradu, za 1934. godinu, Z. Avramovski, Britanci o Kraljevini Jugoslaviji, t II, Zagreb 1988, 253 – 254.

Vprašanja za tretjo skupino

1. Upoštevaajoč zgodovinsko ozadje poskušajte pojasniti, kaj je sprožilo terorizem v Jugoslaviji.
2. Kaj so o terorizmu menile mednarodne organizacije Združenih narodov?
3. Iz katerih razlogov se je posameznik najpogosteje odločil, da se opredeli za terorizem?

Ustaši med usposabljanjem v Italiji. Vlado Černozemski je v sredini.

Arhiv Jugoslavije, 14 – 27 – 72

Morilec kralja Aleksandra, Vlado Černozemski, v ustaškem taboru za usposabljanje

Bogdan Krizman, Pavelić i ustaše, Zagreb 1978, str. 128

Ante Pavelić v Italiji v ustaškem taboru za usposabljanje

Bogdan Krizman, Pavelić i ustaše, Zagreb 1978, str. 128

Kralj Aleksander in minister Louis Barthou

Arhiv Jugoslavije, zbirka fotografija

Atentat v Marseillu

Arhiv Jugoslavije, zbirka fotografija

Teritorialne težnje VMRO

Letak VMRO
Makedonija Makedoncem

Teritorialne težnje ustaškega gibanja

NEZAVISNA Država HRVATSKA

Ustaški Poglavnik
Dr. Ante Pavelić
vodja hrvatskog oslobodilačkog pokreta.

Hrvatski narode!

U Novu Evropu mora ući Slobodna i Nezavisna Država Hrvatska na čitavom gore označenom

ROZNOJEM i Povjerenim HRVATSKOM području.

Stvaranje NEZAVISNE HRVATSKE DRŽAVE zastupali će na mirovnim pregovorima Dr. ANTE PAVELIĆ, ustaški

glavnik, koji je već pred jedno desetljeće hrvatsku narodnu politiku usmjerio prema - danas pobjedničkoj Italiji i

emačkoj i koji je JEDINI U STANJU osigurati sretnu budućnost HRVATSKOG NARODA.

Dajmo sve naše povjerenje Poglavniku Dru ANTI PAVELIĆU!

Ustaški letak

Tekst s plakata

Neodvisna država Hrvaška, ustaški poglavar dr. Ante Pavelić, vodja hrvaškega osvobodilnega gibanja

Hrvatje! V novo Evropo mora vstopiti svobodna in neodvisna država Hrvaška na celotnem označenem državnem in zgodovinskem območju Hrvaške. Ustanovitev neodvisne hrvaške države bo na mirovnih dogovorih zastopal dr. Ante Pavelić, ustaški poglavar, ki je že pred desetletjem hrvaško državno politiko usmeril proti zmagovalnima Italiji in Nemčiji ter je edini, ki lahko poskrbi za lepo prihodnost hrvaškega naroda.

Izkažimo svoje zaupanje poglavarju dr. Anteju Paveliću.

Bogdan Krizman, Pavelić i ustaše, Zagreb 1978, str. 336.

Vprašanja za končno diskusijo

1. V času velike gospodarske depresije sta terorizem in boj proti terorizmu povzročila velike finančne izgube in ogromne vojaške investicije. Poskušajte pojasniti, zakaj?
2. Koliko je terorizem spremenil politične razmere v državi?
3. Ali bi država lahko ravnala drugače? Pojasnite.
4. Kdo in kako je ogrožal državo?
5. Primerjajte, kakšno mišljenje so o terorizmu imele/imajo mednarodne organizacije, Združeni narodi, nekoč in danes.